

Ludányi Zsófia – Jánk István – Domonkosi Ágnes (szerk.)
A nyelv perspektívája az oktatásban. Válogatás a PeLiKon2018 oktatásnyelvszervi
konferencia előadásaiból

Líceum Kiadó, Eger, 2020. 530 oldal

A PeLiKon oktatásnyelvszervi konferenciát két évente rendezik meg, a sorozatot 2018-ban indította útjára a PeLi Oktatásnyelvszervi Kutatócsoport az Eszterházy Károly Egyetem Magyar Nyelvszervi Tanszékén. Céljuk az volt, hogy interdiszciplináris párbeszédet kezdeményezzenek a nyelv és az oktatás összefüggéseit kutatók körében, illetve hozzájáruljanak „az oktatásnyelvszervi terminus meghonosodásához a számos érintkező hazai kutatás egységbe foglalására” (Ludányi–Jánk–Domonkosi szerk. 2020: 7). Az oktatásnyelvszervet olyan alkalmazott nyelvészeti területként határozzák meg, „amelynek vizsgálati körébe tartozik minden olyan oktatási, pedagógiai kérdés, amelyek megoldásában, feltárásában a nyelv tudomány eredményei és módszerei hasznosulhatnak” (Ludányi–Jánk–Domonkosi szerk. 2020: 7). A konferencia előadásaiból készült tanulmányokat közreadó kötet *A nyelv perspektívája az oktatásban. Válogatás a PeLiKon2018 oktatásnyelvszervi konferencia előadásaiból* címet viseli.

A nyelv perspektíva sokrétűen jelenik meg az oktatásban, a pedagógusok pedig számos problémával, kérdéssel találkozhatnak, amelyek megoldásában segíthet a nyelv tudomány. A kötet ilyen témákat dolgoz fel 38 nyelvészeti kutatáson keresztül, 8 tematikusan szerveződő fejezetre bontva. A tanulmányok és a fejezetek száma is jelzi azt az összetettséget, amely mind a konferenciát, mind a kötetet jellemzi. A konferencia és a kötet is hiánypótló a magyar nyelvészeti palettán. Nemcsak összefog számos oktatással foglalkozó nyelvészeti diszciplínát, hanem megteremti a lehetőséget a párbeszédre különböző nyelvészeti elméleti keretben dolgozó kutatók között, valamint a kutatók és a pedagógusok, illetve az alap- és alkalmazott kutatások között.

A tanulmánykötet első szerkezeti egysége (*Elméleti kérdések és dilemmák*, 11–68) az anyanyelvi nevelés teoretikus háttérével foglalkozik. Mind a funkcionális kognitív, mind a formális megközelítésmód képviselteti magát egy-egy munkával. Tolcsvai Nagy Gábor *Átadás vagy közös értelemképzés. Két kommunikációs modell az iskolában és a kultúrában* című tanulmánya tankönyvvizsgálaton keresztül mutatja be a 2010-es években forgalomban lévő anyanyelvi tankönyvekben érvényesülő, Jakobson-féle kommunikációs modell alkalmazásának a következményeit. A nyelv visszahumanizálásának jegyében alternatívaként tárja elénk a triadikus modellt. Farkas Judit, Alberti Gábor és Szabó Veronika formális (generatív) szemléletű munkája a magyar nyelv pro-drop jelenségét elemezve mutatja meg, hogy a közoktatásban használt ágrajzok színesíthetők más mondattani ábrázolási eljárással is. Tanulmányukban arra a végkövetkeztetésre jutnak, hogy az eredményesség érdekében célszerű lenne a funkcionális kognitív nyelvészeti és a formális nyelvészeti kutatások eredményeit összehangolni. Paolo Driussi olyan nyelvtani modellek felhasználhatóságát vizsgálja az idegennyelv-tanítás szempontjából, amelyekkel a hazai közönség ritkán találkozhat. Sebők Szilárd tanulmánya a nyelv és a metanyelv értelmezési kérdéseit veti fel, amelyet a leírás különböző perspektíváinak elemzése felől közelít meg. A beszélői perspektíva jellemzése után a szerző arra a következtetésre jut, hogy a nyelvészeti vizsgálatoknak arra kellene összpontosítani, hogy ezek miben segítenek a beszédtevékenység jobb megértésében. Mindezek mellett elemzi a (társas) nyelvész kutatói perspektíváját, a szerző perspektíváját és a terminusok perspektíváját is.

A második fejezet (*Kompetenciafejlesztés az anyanyelvi órán*, 69–134) olyan tanulmányokat foglal magába, amelyek az anyanyelvi neveléssel összefüggő kompetenciák kialakításához és fejlesztéséhez kínálnak hasznos ismereteket bizonyos problémák mentén. Markó Alexandra és munkatársai azt vizsgálják, hogy mi lehet az oka annak, hogy a magánhang-

zók képzési jegyeit nehéz tanítani. Empirikus vizsgálatuk eredményei alapján megállapítják, hogy a képzési jegyeket nem célravezető artikulációs tapasztalatokra építve elsajátíttatni, hanem inkább a nyelvi funkciókra kell hivatkozni a magánhangzók osztályozásának tanításakor. A következő két tanulmány a szövegértés fejlesztéséhez nyújt segítséget. Zs. Sejtes Györgyi írása az olvasás-szövegértés pszicholingvisztikai elméleti modelljeit foglalja össze, amelyek ismerete elengedhetetlen a szövegértés fejlesztéséhez. Az összefoglaló célja az a belátás, hogy a szövegértés fejlesztése tantárgy feletti cél. A szerző alulról építkező (bottom-up) és felülről építkező (top-down), illetve interaktív (bottom-up és top-down) modelleket ismertet. Kázmér Klára vizsgálata a szövegértési képességek fejlesztése szempontjából tanulságos eredményeket mutat. A szlovákiai magyar elsős és negyedikes középiskolás tanulók szövegértési képességeit méri fel. A vizsgálat tanulsága, hogy a tanulók nehezen értelmeznek rövid, „nem folyamatos” szövegeket, illetve nehezen tudják a saját véleményüket kifejezni az olvasottakkal kapcsolatban. A fejezet utolsó két tanulmánya elsősorban a kommunikációs készségek fejlesztését célozza meg. Takács Judit és Raácz Judit munkája a tulajdonnevekkel kapcsolatos ismeretek oktatásához kínál a mai közoktatásba könnyen beilleszthető drámapedagógiai gyakorlatokat. A szerzők egy névtani témájú tanítási dráma foglalkozástervét is közlik. A drámapedagógia segítségével a diákok ráébredhetnek a tantárgyak közti összefüggésekre is, miközben fejlődik a személyiségük, kommunikációs és társas készségeik. A fejezet utolsó tanulmányában Farkas Anett egy vizsgálat segítségével bizonyítja, hogy elektronikus környezetben is lehet kommunikációs képességeket fejleszteni. Három tizenegyedikes osztályban vizsgálta a digitális közegben történő kommunikációs kompetenciafejlesztés hatékonyságát. A vizsgálat alapján a blended learning, vegyes oktatási forma bizonyult a leghatékonyabbnak.

A kötet harmadik fejezete (*A szociolingvisztika és stilsztika szemlélete az anyanyelvi nevelésben*, 134–91) olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek szociolingvisztikai és stilsztikai perspektívából mutatnak be az anyanyelvi oktatásban felmerülő kérdéseket. Jánk István és Molnár Mária munkái a nyelvi norma jelenségét és a nyelvi diszkrimináció megítélését vizsgálják. Jánk István tanulmánya egy kérdőíves vizsgálatot ismertet. A szerző által kidolgozott módszertannal feltárult, hogy a nyelvi előítéletesség és a diszkrimináció jelen van leendő és gyakorló magyar szakos pedagógusok szóbeli feleletekre adott értékeléseiben. Molnár Mária tankönyvvizsgálata zárlatában megfogalmazza, hogy a vizsgált tankönyvekben nem jött létre olyan elméleti koncepció és olyan tananyag-elrendezés, amely a nyelvhasználatot szolgálná, mivel a tankönyvszerzők beemelnek új szemléleteket, sok esetben azonban nem integrálják következetesen ezeket a tananyagba.

Simon Gábor, Sólyom Réka és Szikszainé Nagy Irma tanulmányaikban a stilsztikai kérdésekről írnak. Simon Gábor munkájában „sajátos Menón-paradoxon”-nak nevezi azt a problémát, amellyel a stilsztikát oktató magyartanárok találkozhatnak, vagyis felteszi a kérdést, hogy miként tanítsuk azt, amiről a tanulók már eleve ismeretekkel rendelkeznek. A szerző tanácsa szerint a konstruktivista pedagógiai módszerekkel célszerű a tanulók implicit (gyakorlati) tudására építeni, ezáltal elérhető, hogy a diákok különböző helyzetekben gazdag stiláris repertoárral kommunikáljanak. A Sólyom Réka által bemutatott vizsgálat azt térképezte fel, hogy az egyetemi hallgatók milyen mértékben rendelkeznek stilsztikai és jelentéstani ismeretekkel a neologizmusokról. A fejezet záró munkájában Szikszainé Nagy Irma egy összehasonlító verselemzést mutat be, ezáltal kidolgozva olyan általánosítható elemzési szempontokat, amelyek mindenféle műfajú szöveg mélyebb megértéséhez vezethetnek.

A negyedik fejezet (*Tankönyvek és tanítási segédletek*, 193–269) tanulmányai a tankönyvek és tanítási segédletek vizsgálatának elméleti kérdéseivel, illetve bizonyos tankönyvek elemzésével, bemutatásával foglalkoznak. A tematikus egység első, második és negyedik tanulmánya a tankönyvek, segédletek vizsgálatának a kritériumait tárja fel. Darvas Anikó

és Janurikné Soltész Erika a digitális tananyagok szövegezésének feltételeit tárgyalja. Mivel a tankönyvek szövegeire vonatkozóan már léteznek nyelvészeti kutatások, ezek jó kiindulópontot szolgáltatnak a digitális tananyagok szövegeinek a megalkotásához is. A digitális tananyag hordozófelületén azonban számos elektronikus megoldás is segítheti a megértést. Csontos Nóra az idézés folyamatát és az idézetek megkonstruálását vizsgálja egyetemi tankönyvekben kognitív szemantikai és pragmatikai keretben. Az elemzés során feltárja, hogy mire és miként alkalmazható az idézés, a szövegbe eltérő módon beágyazódó idézetek miként járulnak hozzá a tudás megosztásához. Lőrincz Julianna bemutatja a magyarországi tankönyvkutatás történetét és a tankönyvkutatás főbb feladatait. Ismerteti a komáromi Selye János Egyetemen 2010-ben alakult Variológiai Kutatócsoport tankönyvkutató és tudományszervező tevékenységét. A harmadik és ötödik tanulmány a szlovákiai magyar anyanyelvtankönyveket vizsgálja a nyelvi ideológiák és a kétnyelvűség szempontjából. Lőrincz Gábor dolgozata nyelvi ideológiák, tévhitek megjelenését vizsgálja a szlovákiai magyar nyelvtankönyvekben. Ezeket összeveti a romániai, kárpátaljai és magyarországi tankönyvek bizonyos anyagrészeivel. A tanulmány rámutat arra, hogy a kisebbségi magyar nyelvtankönyvekben bőven megjelennek a kétnyelvű beszélők nyelvhasználatára káros tévhitek. Misad Katalin szintén a szlovákiai magyar tannyelvű iskolák nyelvtankönyveit vizsgálva arra volt kíváncsi, hogy ezekben hogyan jelennek meg a nyelvváltozatok és a kontaktushatás, figyelembe veszik-e a tankönyvek a kisebbségi magyar anyanyelvi beszélők nyelvi sajátosságait. Mind az alapsiskolai, mind a középiskolai tankönyvek az elméleti tudnivalókra koncentrálnak a nyelvjárásokkal kapcsolatban, a kontaktusváltozatokkal átfogóan csak a középiskolák első osztályának szánt szociolingvisztikai szemléletű tankönyv foglalkozik. Az utolsó tanulmányban Nagy L. János egy tankönyvi kísérletet mutat be. *Bóbita varázskönyve* Weöres Sándor szövegeit tartalmazza. A tankönyv célja, hogy interaktív, kreatív-produktív feladatokkal vezesse be az olvasót, kicsiket és nagyokat a szövegek és a nyelv tanulmányozásába.

A konferenciakötet ötödik fejezete (*Pedagógiai kommunikáció*, 271–348) tanár-diák kommunikációt vizsgáló tanulmányokat tartalmaz. Hámori Ágnes munkájában a tanórai interakcióelemzés módszerét felhasználva arra a következtetésre jut, hogy a tanári kommunikáció metakognitívitásának mértéke hatással van a tanulók metakognitív képességeinek a fejlődésére. Laczkó Mária tanórai diskurzuselemzése megállapította, hogy a szakgimnáziumi tanulók spontán beszéde és a tanórai feleletük között minőségi különbségek vannak, amelyek főként a szókincsben mutatkoztak meg. Ludányi Zsófia és Domonkosi Ágnes tanulmánya a tanár- és a diákszerep konstruálódását vizsgálja egyetemi hallgatók és tanáraik e-mailezési gyakorlatában. A kutatói korpusz elemzésében a szerepkonstrukciók feltárásához azt vizsgálják, hogy ezek a diskurzusok hogyan és milyen nyelvi eszközök segítségével járulhatnak hozzá a társas viszonyok, szerepek és identitások alakításához. A fejezet záró szövege egy szakiskolai magyartanár játékos nyelvi gyakorlatainak a gyűjteménye. Vitányi Borbála kipróbált anyanyelvi feladatai inspirálóak lehetnek a gyakorló pedagógusok számára.

A tanulmánykötet hatodik fejezetében (*Szakmai, szaknyelvi kommunikáció*, 349–415) olyan munkák kaptak helyet, amelyek szaknyelvi kommunikációval kapcsolatos vizsgálatokat mutatnak be. Az orvos-beteg kommunikációval foglalkozó tanulmány a fejezetet záró közleményekhez hasonlóan egy egyetemi tanegység oktatásának sikerességét mutatja be. Eklícs Kata és Koppán Ágnes tanulmánya szerint az orvosi szaknyelvi kommunikáció fejlesztésére jó kapcsolat, hogy hivatásos színészeket vonjanak be az egyetemi képzésbe, akik a helyzetgyakorlatokban megfelelőképpen tudják reprodukálni a betegek érzelmi reakcióját. H. Tomeszt Tímea tanulmánya a vízilabdasporthoz szaknyelvnek elsajátítását vizsgálja két korcsoportban. A szerző arra az eredményre jutott, hogy a mozgásos cselekvések (ezáltal a sport) tanulásában a verbalitásnak legalább annyira fontos szerepe van, mint más tanulási folyamatokban. Az adekvát szaknyelv elsajátítását segíti a meg-

felelő mozgásmintákhoz való kapcsoltság. Györffy Alexandra a sportoktatásban és a hagyományos tantermi környezetben megjelenő humor szerepét összevetve arra a megállapításra jutott, hogy míg a tantermi környezetben a humor főként a motivációt szolgálja, a sportfoglalkozásokon inkább a stressz leküzdésében segíthet. Rási Szilvia tanulmánya egyetemi környezetben vizsgálódik. A tudományos írás tanításának fontossága mellett érvel, olyan tantárgyi ötletek bemutatásával, amelyek segíthetik a hallgatókat a szemináriumi és a szakdolgozatuk megírásában. A szerző ebben a munkájában főként a cím és a kulcsszavak szerepével foglalkozik. Sturcz Zoltán munkája kiemeli, hogy a szakképzés során elsajátítandó szakmai nyelv nyelvhasználatában tetten érhető hiányosságok mennyiben vezethetnek tanulási és szövegeértési problémákhoz. A fejezet utolsó tanulmánya a Debreceni Egyetem idegen nyelvű szaknyelvoktatási gyakorlatait mutatja be. Nemes Magdolna és Jenci Tamás munkájukban ráirányítják a figyelmet egy saját fejlesztésű online szótári adatbázisra, amely a szociálpedagógiai és gyógypedagógiai területeken segíthet egyetemi hallgatóknak, kutatóknak megérteni a választott témájukkal kapcsolatos idegen nyelvű szakszövegeket.

A hetedik tematikus egység (*Nyelvtanulás – nyelvtanítás*, 417–73) az idegen nyelv tanításának startégiáival foglalkozó tanulmányokat gyűjti össze. Bajzát Tünde Borsod-Abaúj Zemplén megyei középiskolákban vizsgálta, hogy az angol és a német nyelvet idegen nyelvként tanító tanárok milyen motivációs stratégiákat alkalmaznak, illetve ezeket milyen gyakorisággal használják a nyelvorákon. A felmérés alapján a tanulói önbizalom növelésére használt mikrostratégiákat alkalmazzák a leggyakrabban, legritkábban pedig a célorientáltság növelését célzó stratégiákat. Bari Diána Éva tanulmányában bemutatja a nyelvmenedzsment-elmélet sokoldalú felhasználási lehetőségeit. Különösen az elmélet hibajavításra vonatkozó szemléletére koncentrált, ezt a vállalati németnyelv-óra kontextusában mutatja be, továbbá egy nyelvvizsgaközpont felülvizsgálati kérelmeinek példáján keresztül szemlélte, mennyire könnyen alakulhat a nyelvi norma a nyelvi szuverenitás és a normaautoritás közti alkufolyamatok során. Hukné Kiss Szilvia és Koltányiné Vadász Viktória tanulmánya az üzleti német nyelv oktatásával foglalkozik. A Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Karán folyó projektalapú nyelvoktatás kivitelezésének tanulságait osztják meg az olvasóval. A projektalapú oktatással nemcsak a nyelvtanítás a céljuk, hanem a megváltozott munkaerőpiaci elvárásokra való felkészítés is. A szerzők egy konkrét projekt példáján keresztül mutatják be a módszert és a tananyag felépítését. Huszthy Alma dolgozatában a nem anyanyelvi olasztanárok spontán iskolai nyelvhasználatát vizsgálja kvalitatív módszerekkel. A kutatás központi kérdése, hogy milyen nyelven tartják óráikat az olasztanárok a magyar középiskolákban, illetve milyen előnyök származhatnak abból, ha a tanár nem anyanyelvi beszélő. A tanárokkal készült interjúk alapján az olasztanárok többnyire vegyesen használják a magyart és az olaszt is az óráikon, a saját tanulási tapasztalataik, illetve a diákok anyanyelvének ismerete pedig többlettudáshoz juttatja őket összevetve az anyanyelvi tanárokkal.

Az utolsó fejezet (*Többnyelvű környezet, többnyelvű háttér a nyelvtanításban*, 475–526) a többnyelvű környezetben tanuló diákok nyelvtanításának kihívásait tárja fel, és nyújt hozzájuk megoldásokat. Schmidt Ildikó tanulmányában szemlélte, hogy milyen sokféle nyelvi háttérrel rendelkezhetnek azok a diákok, akiknek nem (vagy nem csak) a magyar az anyanyelve, ám mégis a magyar közoktatásban tanulnak. Nyelvi kompetenciáik fejlesztéséhez és a magyar mint idegen nyelv tanításához a magyar nyelv hangzó- és betűrendszerének alapos tanítása, vagyis az alfabetizálás jelenthet megoldást. Márki Herta hasonló problémát ragad meg a migráns tanulók és az ő nyelvfejlesztésükkel foglalkozó tanárok példáján keresztül. A szerző egy mentorprogramban vett részt, amely során empirikus kutatást végzett, megállapította, hogy a pedagógusok ismeretei hiányosak a migrációval és a többnyelvűséggel kapcsolatban, kapacitásuk pedig korlátozott, ezért nem tudnak megfelelő támogatást nyújtani a migráns diákoknak. Simon Szabolcs szlovák–magyar kétnyelvű környezetben vizsgálja, hogy hogyan

alakul a gimnáziumi tanulók nyelvtudása, milyen minőségűek nyelvi kompetenciáik az anyanyelvükön, a környezetnyelveken, illetve az iskolában tanult idegen nyelveken. A kérdőíves vizsgálatból kiderül, hogy a diákok magyarul jobban tudják kifejezni magukat, a tanulók csaknem fele nem beszél szívesen szlovákul, nagy részük nem elégedett a nyelvtudásával, viszont készek többet tenni ennek javításáért. N. Császi Ildikó a maribori egyetem pedagógia, pszichológia, szociológia szakos hallgatóinak magyar szakmai nyelvi kompetenciáit fejlesztette a *Terápia* című filmsorozat segítségével. Mivel a sorozat különböző szakmai témákat, fogásokat dolgoz fel mozgókép formájában, a hallgatóknak nemcsak a szakmai szókincse fejlődik, hanem az ilyen helyzetekben előforduló nem nyelvi jeleket és szupraszegmentális jegyeket is elsajátíthatják.

Az oktatásnyelvészet számos kérdésével foglalkozó tanulmánykötet elsődlegesen az iskolai anyanyelvi neveléssel foglalkozó szakembereknek, pedagógusoknak nyújt széles körű tájékoztatást. Mindemellett számos tanulmány mutat be olyan vizsgálatokat, amelyek nyelvészek számára ötleteket kínálhatnak, illetve további nyelvtudományi kutatásra ösztönöznek. A tanulmányok szerzői több egyetem oktatói közül kerültek ki, valamint a határon túli magyar kutatók is jelentős számban képviseltetik magukat. A tanulmánykötet ezáltal – összhangban a felvázolt célokkal – teret nyit az interdiszciplináris párbeszédnek és az oktatásnyelvészeti problémák megvitatásának.

Kocsis Ágnes

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai
és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet
<https://orcid.org/0000-0001-8363-7370>

Varga-Sebestyén Eszter

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
<https://orcid.org/0000-0002-4555-1100>